

”Stackars, stackars Vetenskapsakademien”

Thomas Kaiserfeld

◀ ÖSTRA DELEN AV
MALAYSIA med
provinserna Sabah
och Sarawak.

Allt började på kvällen den 18 november 1996 när Sveriges Television sände ett inslag om Bakundammen i Malaysia. Att det var starkt kritiskt rådde det ingen tvekan om. Programledaren Jarl Alfredius satte tonen redan i påannonseringen när han spände ögonen i tv-tittarna och deklarerade:

Flera tusen människor kommer att tvingas bort från sina hem och flera folkstammar utplånas av det jättelika och hemlighetsomgärdade dammbygge som ABB ska utföra i Malaysia på Borneo. Ja, det framgår av det första mer inträngande reportage från området som kunnat göras och som Aktuellt kan visa i kväll. Samtidigt kommer i dag hård kritik mot att ABB gått in i dammprojektet från den svenska Vetenskapsakademiens miljösekreterare.

I inslaget gick sedan Vetenskapsakademiens miljösekreterare Hans Lundberg till ”hätskt angrepp” mot det svenska exportföretaget ABB och dess medverkan i dammbygget. Han menade att engagemanget inte var förenligt med företagets miljöpolicy, att ABB satte sitt rykte på spel och att det borde ha avböjt medverkan. Salvan lindrades knappast av att bemötandet från ABB:s miljöchef var en medial katastrof. Han snubblade på orden och fick avbryta intervjun för att fundera igenom sitt svar inför kameran. Debaclet späckades på av ett långt reportage om dammbygget som ett hot mot lokalbefolkningens traditionella levnadssätt.

En och en halv månad tidigare hade ABB fått ett kontrakt som gjorde bolaget till huvudentreprenör för dammbygget i Bakun. Man glädde sig påtagligt över ordern på 20 miljarder kronor, den större delen av hela projektet på sammanlagt 35 miljarder. Under sex år skulle ABB medverka i

SATIRTECKNING utförd av Ulf Frödin för *Dagens Nyheter* 1996.

bygget av ett vattenkraftverk på 2 400 megawatt – ett av de största i Sydostasien. I Sverige betydde det mellan 1 500 och 2 000 arbetstillfällen. Men det fanns också smolk i glädjebägaren. Projektet var kritiserat av miljöorganisationer som Världsnaturfonden, av FN och till och med Världsbanken. En malaysisk domstol hade underkänt planerna. Ändå försvarade ABB sitt engagemang och vd Percy Barnevik kallade kritikerna för miljöfascister. Samma dag som kontraktet undertecknades steg ABB-aktien två procent på Stockholmsbörsen.

Men konsekvenserna av tv-inslaget i mörka november, så långt från regnskogens värme och färgprakt man bara kunde komma, var inte så mycket att röster höjdes mot ABB:s dammbygge i Malaysia. I stället var det framför allt Vetenskapsakademiens miljösekreterare som kom att hamna i skottgluggen.

Dagen efter inslaget fick nämligen miljösekreterare Lundberg enligt egen utsago ”en rejäl utskällning” av sin chef, Vetenskapsakademiens ständige sekreterare Carl-Olof Jacobson. Han menade att rapporteringen i tv skapat ”stark turbulens bland ledamöter i akademien”. En dryg vecka senare meddelade Jacobson att Lundberg måste sluta. Som ersättning erbjöds han två årslöner. Det är något av en ödets ironi att Lundberg samma kväll som han avskedades från Vetenskapsakademien fick ta emot den franska Nationalförtjänstorden på landets ambassad för sina bidrag till det svensk-franska miljösamarbetet.

Där på ambassaden kunde hela historien ha slutat om inte Nobeldagen den 10 december låg runt hörnet, en tilldragelse som innebär att medierna intresserar sig för allt som rör Nobelinstitutionernas vandel. En konflikt om de anställdas yttrandefrihet är i de här sammanhangen lika välkommen

BAKUNDAMMEN i Malaysia togs i drift 2011.

som själva Nobelpristagarna. Inför journalister dementerade Jacobson nu affären: ”Hans uttalande om dammbygget har ingenting med saken att göra. Det är andra problem som ligger bakom.” Inför en omorganisation skulle Lundberg själv ha valt att lämna sin tjänst i stället för att få nya arbetsuppgifter.

Lundberg själv höll inte med om beskrivningen: ”Akademin får en ny miljökommitté och en ny ordförande, men det är ingen omorganisation.” Miljökommittén utvidgades verkligen i början av 1997, och fick en ny ordförande. Samtidigt slogs också sekreterarsysslan i Miljökommittén samman med den i Polarforskningskommittén, vilket rimligtvis borde innebära att en av sekreterarna fick mindre att göra. Men det hade ingen diskuterat med Lundberg. Hans uppsägning kom som en blix från klar himmel efter

uttalandet i tv. För honom var kopplingen därför tydlig mellan framträdandet och uppsägningen: ”Jag kan inte tolka det på annat sätt, eftersom det skedde så omedelbart efteråt.” Ingen kritik mot Lundbergs sätt att sköta arbetet hade heller framkommit: ”Men Jacobson har uttalat väldigt stark kritik mot att jag var med i det här sammanhanget. Han sade också att ledamöter i akademien varit väldigt upprörda.”

Samtidigt hävdade akademiledamoten Gunnar Engström, som tidigare varit forskningschef på ABB, att Lundberg ”inte företrätt akademien på ett lämpligt sätt” och ”gjorde sig omöjlig långt tidigare”. Det förekom också spekulationer om att Vetenskapsakademien ville tysta kritiken av ABB eftersom bolaget ingick i Wallenbergsfären, som via Wallenbergstiftelserna donerat ”tiotals miljoner kronor” till Akademiens verksamhet.

Mot klagomålen anförde en ledamot i Miljökommittén, Lars Bern, att han aldrig hört en tillstymmelse till kritik mot den nu uppsagde miljösekreteraren. Bern tog också upp konfliktens kärna, nämligen att ifall ”det finns minsta misstanke om att akademien skulle falla undan för påtryckningar av ekonomiska intressen så är det utomordentligt allvarligt”. Och han fortsatte: ”Det verkar som Akademiens ständige sekreterare ville hjälpa ABB. Istället trampade han i klaveret vid sämsta tänkbara tidpunkt.”

Anklagelsen att Vetenskapsakademien skulle ha fogat sig efter kritik från storfinansen speglade vad många tänkte och verkar ha öppnat en flod av kritiska röster. Naturskyddsföreningens ordförande Bo Thunberg höll inte igen: ”Det här är ett övergrepp på yttrandefriheten. Akademiens agerande är en tydlig signal till den svenska forskarkåren att sitta stilla i båten. Det är ovärdigt ett fritt forskarsamhälle.” Den ärrade miljökampen Björn Gillberg fyllde på i en intervju i *Aftonbladet*: ”Akademien borde vara ett fritt debattforum med högt i tak. Det är genant att se hur de agerar i fallet Hans Lundberg.” Gillbergs kritik bottnade inte minst, kan man anta, i en önskan att ge igen för gamla oförrätter. Åtta år tidigare hade Kemikalieinspektionen gett Vetenskapsakademien i uppdrag att granska en studie han genomfört:

”Akademien ställde snällt upp som städgumma åt makthavarna trots att det är emot dess stadgar att dömma [sic] ’i lärda tvister’. De sa att allt vi kommit fram till var fel men om det var nån som hade fel var det Vetenskapsakademien.” Enligt Gillberg var roten dessutom mer allmänt spridd: ”Det är lågt i tak i etablissemangets Sverige [...] Tyvärr är inte Sverige det öppna samhälle som många tror. Ju högre upp man kommer i maktapparaten desto mer intolerant är man mot avvikare.”

På ledarsidor, i krönikor och från utsända reportrar på Borneo genljöd kritiken: ”Varför ljuger Vetenskapsakademiens sekreterare dagen innan Nobelpriset delas ut?” och ”Ge [Lundberg] både ursäkt och skadestånd”. En ledare i *Dagens Nyheter* valde en ironiskt konsilient ton:

Man får nog säga att akademien har haft en alldeles fenomenal otur som råkat befria Lundberg från hans ordinarie arbetsuppgifter just efter det att han offentligt kritiserat dammbygget. Nu kan ju även den som saknar varje anlag för konspirationsteorier få för sig att det är lågt till tak även i denna vördiga och värdiga institution. Stackars, stackars Vetenskapsakademien.

Fångad i flykten i Bryssel förnekade också ABB-direktören Percy Barnevik klädsamt lågmält att hans företag skulle ha påverkat Akademien: ”Jag tycker inte generellt att personer som för fram sina åsikter – så länge de inte avslöjar företagshemligheter – ska avskedas.” Till och med Vetenskapsakademins högste beskyddare, kungen själv, hade bara gott att säga om Lundberg angående dennes egenskap av majestätets rådgivare i miljöfrågor. Carl XVI Gustaf meddelade via sin presschef att de ”haft många och återkommande kontakter [och] Kungen har aldrig haft anledning till att vara missnöjd”.

Två dygn efter Nobeldagen – när efterfestens kranka blekhet övergått i beslutsamhetens friska hy – blev en överenskommelse klar. Lundberg lämnade Vetenskapsakademien med ett saftigt avgångsvederlag efter tolv år som miljösekreterare. Samtidigt deklarerade Akademien att de skulle ta upp de större dammprojekten i världen till särskild miljögranskning som en direkt konsekvens av Lundbergaffären. Därmed ebbade mediestormen äntligen ut. I vågen av kritik dagarna före och efter Nobelfesten 1996 hade den ständigt ståndaktige sekreteraren Carl-Olof Jacobson stått helt och hållet ensam. Ingen enda röst hade offentligen höjts till hans försvar. Vilket stöd han hade inifrån Akademien har inte gått att avgöra. Några få månader senare avgick han med ålderns rätt från sin post.

Lundbergaffären rörde utan tvekan upp en hel del damm både inom och utanför Akademien. Kanske inte att undra på när en i grunden vetenskapligt inriktad organisation som Vetenskapsakademien blir tvungen att även hantera bredare samhällsfrågor i medierna, som avvägningen mellan resursutnyttjande och bevarandet av natur och kultur. Här är svaren inte bara vetenskapligt betingade, utan de beror också på moraliska och ideologiska ställningstaganden. Saken kompliceras förstås när en anställd agerar efter en inre kompass på ett område där Vetenskapsakademien som organisation inte tagit ställning. I avsaknad av ett sjökort med organisatoriskt välförankrade ståndpunkter som går bortom grundregler och klatschiga informationsbroschyrer kan det vara svårt att manövrera förbi alla mediala blindskär och gatt, i synnerhet som polarisering och konflikter ofta är själva livsluften i medievärlden.

Det var nu varken Vetenskapsakademiens miljögranskning av världens stora dammprojekt eller Lundbergs kritik av Bakundammen som gjorde att ABB bara något år senare avslutade sitt engagemang i projektet. I stället var det den ekonomiska kris som 1997 drabbade Asiens tigerekonomier

som gjorde att den malaysiska regeringen avbröt bygget. När det återupptogs i maj 2000 var det utan ABB:s medverkan. Efter mängder av problem och förseningar, protester och kritik kunde kraftverket till slut leverera el i augusti 2011.

★

Det ursprungliga nyhetsinslaget i SVT:s *Aktuellt*, 18 november 1996, finns tillgängligt på Kungliga biblioteket i Stockholm. Affären behandlades också i ett inslag i Sveriges Radios *Studio Ett* i P1, 9 december 1996; även detta program finns i KB:s audiovisuella samlingar. Övriga citat är tagna ur artiklar i dagspress som publicerades mellan 8 och 13 december 1996, främst i *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Aftonbladet*, *Expressen* och *Helsingborgs Dagblad*, samt som kommer från Tidningarnas Telegrambyrå. Informationen om förhoppningarna på ABB:s order från Bakun kommer från Hans Olsson, ”Kontrakt undertecknat: Dammygge kan starta”, *Dagens Nyheter*, 3 oktober 1996. Citatet om Björn Gillberg är hämtat ur Wolfgang Hansson, ”En städgumma åt makthavarna”, *Aftonbladet*, 10 december 1996. Ledarcitatet om stackars Vetenskapsakademien kommer ur ”Dammyggen vållar stora miljöskador: Det är poänglöst att förringa”, *Dagens Nyheter*, 11 december 1996.